

द्युम्बाची मेघ

एका बिनडोक माणसाचा किस्सा आहे. तो एमजीएम या सुप्रसिद्ध फिल्म कंपनीचा गाजलेला सिनेमा पाहायला गेला. त्या कंपनीचे बोधचिन्ह म्हणजे गर्जना करणारा सिंह आहे. अर्थात प्रत्येक चित्रपटाच्या सुरुवातीला हा सिंह येऊन गर्जना करतो. तर त्या दिवशीसुद्धा चित्रपटाच्या सुरुवातीला सिंहगर्जना झाली. त्याबरोबर श्रीयुत रेमेडोके उदून उभे राहिले. “अरे, हा तर बघितलेलाच सिनेमा निघाला.” असे म्हणत घरी चालते झाले.

अज्ञानी माणसाला ज्ञान संपादनाची कळकळ असेल तर त्याचे अज्ञान दूर होऊ शकते. पण आपल्याला सर्व माहीतच आहे, असा आव आणणाऱ्या किंवा तशी खात्रीच असलेल्या माणसाचे अज्ञान त्याच्याबरोबरच संपेल. आपण अडाणी आहोत हे मान्य करणे फार अवघड असते. आपल्याला सारे समजते किंवा समजले आहे, असा आव आणणे फार सोपे असते; पण भयंकर धोक्याचेही असते. लोकांच्या भ्रमाचा फुगा केव्हाही सत्याची टाचणी लागून फुटू शकतो. पण त्याहून भयानक म्हणजे आपण खड्यात पडून सर्वनाश करून घेत आहोत, हेही ध्यानात येत नाही.

निर्बुद्ध माणसाचे असे झाले तर त्यात नवल नाही. पण जे बुद्धिमान असतात, ज्ञानीसुद्धा असतात, त्यांच्याही बाबतीत हा धोका फार मोठा आहे. ज्ञानाने आणि विद्वत्तेने सर्वांचे डोळे दिपतात. नशीब चांगले असले तर समाजात कौतुक आणि मानमान्यता पण मिळते. मग मी हुशार, मी विद्वान, मी कर्तृत्ववान असा समज मनात निर्माण होतो. समाजातसुद्धा यशस्वी व्यक्तीला सारेच समजते, असा गैरसमज पसरत असतो. त्यामुळे कोणत्याही क्षेत्रात यश मिळविलेल्या व्यक्तींना कुठल्याही समस्येवर मत व्यक्त करता येईल, असेच सर्वांना वाटते. मुख्य म्हणजे त्या व्यक्तीलाही तसेच वाटायला लागते.

एकदा हा समज पक्का झाला, की मग जुनी ज्ञानार्जनाची, सखोल व्यासंगाची सवय सुटते. दुसऱ्या विषयांतच नव्हे, तर आपल्या आवडीच्या विषयांतही तसंच व्हायला लागतं.

सृष्टीनियम बदलत नाहीत ही गोष्ट खरी. पण जिथे-जिथे चैतन्याचा, सजीवांचा प्रश्न येतो, तिथे आणि पंचमहाभूतांच्या परस्परांवर सतत होत असलेल्या परिणामांमुळे सारखे बदल होतच राहतात. अनुभवांच्या आणि ज्ञानाच्या भांडारात भर पडतच राहते. अशा वेळी आपल्याला सगळंच समजलेलं आहे, अशी भूमिका घेतल्याने आपण मात्र अडकून पडू आणि सगळं जग पुढे निघून जाईल. “जो जाणतो तो जाणत नाही आणि जो जाणत नाही, तोच जाणतो,” असं काहीसं संभ्रमात टाकणारं विधान उपनिषदांत आहे. त्याचा खरा अर्थ हाच आहे. ज्ञानसंपादनाची भूक सतत जागी ठेवली नाही तर आपलं ज्ञान आणि विद्वत्ता हे सगळं शिळं होऊन जाईल. ते ताजं राहिलं पाहिजे आणि त्यात भर पडतच राहिली पाहिजे, तरच नवनवी आव्हाने पेलत राहणं शक्य होईल.

- भीष्मराज बाम

(‘मना सज्जना’ या पुस्तकातून)